

1. Riziko

Rozvoj společnosti je však také neustále ohrožován přírodními jevy (interakce s různými typy energií) a sociálními vztahy jako je mocenské soupeření, ideologie, preference či nadřazenost osobních zájmů apod.

Vědecké, politické, ekonomické a podnikatelské rozhodování tak vytvářejí prostředí pro organizovanou neodpovědnost (nikdo nemá plnou odpovědnost) vůči riziku, v němž se projevují aspirace zabývat se sice budoucími jevy avšak na základě nedostatečného porozumění složitým vztahům a procesům.

Moderní společnost je navíc rizikovější než dřívější společnost, a to z těchto důvodů:

- a) Pokročilé technologie, s nimiž stojí a padá ekonomický blahobyť, svou podstatou vytváří předpoklady pro obtížné zvládnutí mimořádných událostí (nehody, havárie), protože jejich struktura je natolik složitá, že úplná ovladatelnost je téměř nemožná. Mimořádné události mohou být více či méně pravděpodobné, nelze je však zcela vyloučit. Z toho plyne, že technologie se tak stávají sociálním problémem v přijatelnosti nehod a havárií způsobených člověkem.
- b) Některé vědecké obory se dotýkají samotné podstaty člověka, protože existuje znatelný rozpor mezi úmyslem a důsledky technologických činností.
- c) Ohrožení společnosti spočívá také v úplně obyčejných každodenních činnostech, které vedou k ekologickým změnám – silniční doprava, emise oxidu uhličitého, kácení tropických pralesů apod. Tato ohrožení se však dají rozpoznat jen vědeckými postupy, přesto však bývá obtížné najít prapůvodce. Proto je tak nesnadné označit kdy nastávají škody vratné a kdy nevratné.
- d) Rizikovost moderní společnosti není jen technologická, ale také sociologická, jelikož nastává „konec tradic“ a „konec přírody“ (neexistuje oblast, které by se člověk nedotkl v důsledku intenzifikace technologií).

Ti, kdo o riziku rozhodují chápou riziko jako hrozbu, ti, jichž se působení týká riziko vnímají jako nebezpečí. Bezpečnost společnosti tak většinou degeneruje na technická zabezpečení a existují proto sociální rozpory mezi vysoce rozvinutou byrokracií bezpečnosti na jedné straně a otevřenou legalizací určitých hrozeb bez možnosti ochranného dozoru. Zákony, normy a standardy často regulují každý detail technicky zvladatelného rizika, ale člověkem se nezabývají do doby, než se stane havárie nebo jiná pohroma.

Současné politické reprezentace se vyznačují především nedostatečností vládnutí (insufficiency of governance) a nedostatečným vnímáním tzv. společenských rizik, což se projevuje postoji ke zranitelnosti a ve vztahu k různému typu odpovědnosti:

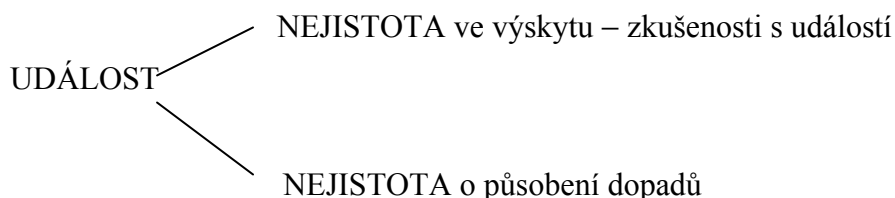
Odpovědnost	Prospektivní	Retrospektivní
-------------	--------------	----------------

<i>Zákonná</i>	Zákazy, regulace	Povinnost, prémie
<i>Morální</i>	Závazek	Vina, pochvala

Politické reprezentace na všech úrovních vládnutí nevěnují pozornost ochraně obyvatelstva v širším sociálně-společenském kontextu a celou problematiku značně byrokratizují – úředník je profesionálním automatem, nikoli řešitelem společenských problémů. Proto je tak obtížné zavést do veřejné správy aparát řízení rizik, jenž je především založen na aktivním vyhledávání a předjímání budoucích problémů a potíží.

Poněkud lepší situace je v podnikové sféře, která pochopila, že přežití v globalizovaném světě hyperkonkurence je nezbytné plánovat kontinuitu podnikání, poněvadž podnikání samo o sobě je spojeno s nejistotou výskytu příznivých výsledků. Takže zavedení řízení rizik do podnikových činností se stává nezbytností pro přežití podniku. Řízení podnikových rizik však musí, v rámci udržitelného rozvoje, dostat společenský rozměr, protože podnikání není jen zdrojem ekonomického blahobytu, nýbrž také zdrojem rizik, zejména environmentálních jako je znečištění prostředí, výroba nebezpečných látek apod.

Pojem rizika má sice rozdílný význam pro různé činnosti, avšak společným základem je představa nejistoty a neurčitosti ve vztahu k budoucím výsledkům nebo situacím. Riziko se chápe, v záporném slova smyslu, jako nežádoucí odchylka nebo možnost projevu škodlivého jevu/události.

Nejistota znamená, že chybí informace a znalosti o okolnostech a podmínkách výskytu a působení události a riziko je výrazem hodnocení, objektivního či subjektivního, nejistoty. „Obsahově“ se v riziku projevují tato pravidla:

- *Příčinnost* (O CO se jedná)
- *předvídatelnost* (CO by mohlo selhat, CO by mohlo být škodlivé)
- *zamezitelnost* (PROČ by se to mohlo stát)
- *uvážlivost* (kvantifikovat důsledky, JESTLIŽE by nastaly)

A na tato pravidla navazují otázky, na nichž stojí proces řízení rizik:

- *Co by se mohlo stát ?* (co je hrozba a příležitost)
- *Jak špatné /dobré by to mohlo být ?* (jaké jsou důsledky)
- *Jak často se to může přihodit ?* (jaká je četnost)

Výše zmíněné tři otázky se často doplňují otázkou po spolehlivosti odhadu:

Jak jisté jsou odpovědi na výše zmíněné tři otázky? (jaká je neurčitost, proměnlivost a stupeň spolehlivosti)

Nicméně riziko by se mělo vyjadřovat pomocí nějakých vztahů, jež by odpovídaly intuitivnímu chápání rizika.

Americká společnost pro řízení rizika (www.riskworld.com) definuje riziko následujícími způsoby:

Riziko je

1. možnost nevýhody, ztráty, zranění, destrukce na základě vystavení hrozbě a nebezpečí.
2. vyjádření možných ztrát během určité doby nebo provozních cyklů.
3. důsledek za určitou časovou jednotku, což je četnost výskytu události*závažnost důsledků.
4. míra pravděpodobnosti a závažnosti nepříznivých účinků.
5. podmíněná pravděpodobnost nepříznivých účinků.
6. potenciál nechtěných, negativních důsledků událostí, nebo činnosti.
7. pravděpodobnost, že určitá látka (hmota) bude za určitých podmínek vytvářet škodu.
8. pravděpodobnost ztrát na majetku a lidech.
9. potenciál nežádoucích dopadů na člověka a životní prostředí.
10. součin pravděpodobnosti nepříznivé události a důsledků události.
11. je funkcí dvou faktorů - pravděpodobnosti, že událost, řada událostí, různé závažnosti nastane a důsledků.
12. rozložení pravděpodobnosti všech možných důsledků specifické příčiny, jež má nepříznivé dopady na lidské zdraví, životní prostředí a majetek.
13. míra výskytu a závažnosti nepříznivých dopadů na lidské zdraví, životní prostředí a majetek.
14. aktivizace hrozby, která způsobí škody.
15. pravděpodobnost, že něco špatně funguje
16. očekávaný počet neštěstí za rok jako důsledek nebezpečné události.
17. pravděpodobnost zranění/destrukce vzniklých hazardem za určité časové období.

Jiné definice rizika jsou následující:

Příručka pro řízení rizika ve veřejném sektoru (Austrálie a Nový Zéland):

„Riziko je šance, že se něco stane, co bude mít dopad na cíle. Měří se pomocí důsledků a možnosti výskytu.“

Institute of Chartered Accountants (Kanada):

„Riziko je možnost, že jeden nebo více jedinců nebo organizace, bude mít zkušenost s nepříznivými důsledky z události nebo okolností.“

ISO definice (1.11.2000):

„Riziko je kombinací pravděpodobnosti události a jejich důsledků. Riziko je odchylka od očekávaného.“

Canadian Standards Association Risk Managers (Can/CSA –Q850-97):

„Riziko je možnost zranění nebo ztráty definované jako míra pravděpodobnosti a závažnosti nepříznivých vlivů na zdraví, majetek, prostředí nebo jiné hodnotné věci“.

Je oprávněné se domnívat, že sebestřednější definice rizika v přirozeném jazyce nijak nepomůže výpočtům rizika. Proto je vhodnější intuitivní definice, která se ukazuje být nejvýhodnější:

Riziko vyjadřuje úroveň nežádoucích důsledků možného působení potenciální hrozby, riziko jako odchylka od očekávaného.

Riziko vyjadřuje neurčitost (nejistotu) událostí a jejich výsledků, které by mohly mít vliv na cíle organizace/instituce

1. 1 Vnímání rizika

Vnímání rizika je pouze lidskou vlastností a riziko se vnímá v několika úrovních:

- *rizika vnímaná individuálně*

Jedinec vnímá riziko intuitivně a pocitově, protože nedělá analýzu rizika. Individuální vnímání je buď „ryze subjektivní“ jako důsledek osobní zkušenosti, nebo „subjektivní“ pod vlivem sociálních skupin a medií. Riziko vnímané jednotlivcem vede ke konzervativnímu chování, protože jedinec nechápe riziko jako četnost výskytu, ale spíše jako hrozbu nebo nebezpečí.

- *rizika vnímaná objektivně – vědecké poznání*

Očekává se, že vědecké poznání racionálně vysvětlí vztahy mezi lidským chováním a jednáním a rizikovými situacemi a vlastnostmi.

Pro vědecké poznání je riziko „výpočetnější“, protože věda se snaží vnímat *reálná rizika*, která lze popsat časovou následností příčin a jsou také statisticky měřitelná. Nicméně věda však přináší svými objevy další nová rizika.

- *rizika vnímaná kulturně-společensky*

Takto vnímaná rizika nemusí mít reálný a objektivní základ (například náboženství). Tato rizika jsou buď *fundamentální*, ohrožující celou společnost (válka, nezaměstnanost, drogy) nebo *partikulární*, která mají vztah ke společensky patologickým jedincům či skupinám (devianti, zločinci, teroristé).

Specifický postoj k riziku mají podnikatelé a manažeři, u nichž je riziko spojené především s rozhodováním, jelikož je jejich takřka každodenním chlebem.

Nicméně i v jejich případě existují dva odlišné postoje: odpor k riziku a riskování, přijímání rizika a vědomé riskování. Tyto postoje závisí na několika charakteristikách, jež však nelze chápat jako dogmata a automaticky je zobecnit:

VĚK: starší manažer, na základě zkušeností, méně riskuje.

VZDĚLÁNÍ: manažer po absolvování speciálního výcviku je schopen a ochoten dělat riskantnější rozhodnutí.

PŘÍJEM: manažer s vyšším příjmem obvykle přijímá riskantnější rozhodnutí.

POSTAVENÍ a PRAVOMOC: Vyšší řídicí pozice a vyšší pravomoci „usnadňují“ riskantnější rozhodnutí.

ÚSPĚCH: Úspěšnější manažer více riskuje.

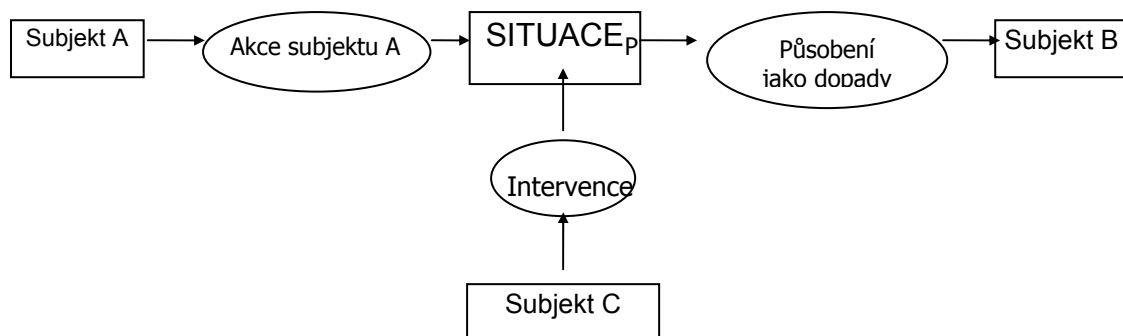
VELIKOST PODNIKU: Manažeři velkých podniků a korporací neradi riskují.

1. 2 Koncepty rizika

Vnímatelnost nebo pozorovatelnost rizika hraje důležitou roli při stanovování míry jeho přijatelnosti, nelze však opomenout „společenský rozměr“ přijatelnosti, protože společnost sdílí nějaké hodnoty, normy a standardy. Proto je nutné vědět jaký je společenský postoj k riziku, a ten se odráží v konceptech rizika – právním a ekonomickém.

Právní koncept je vhodný, kromě jiného, také pro etickou analýzu situací vyvolaných užitím nebezpečných technologií. Právní koncept se také zajímá o ty, jichž se působení rizikových faktorů/situací bezprostředně dotýká, a bere je v úvahu jako reálné partnery. Základním východiskem právního konceptu je odpovědnost za škodu.

Právní koncept se dá schematicky znázornit následovně:

Role C je institucionální, což se projevuje ve stanovení bezpečnostních norem, administrativní kontrole ze zákona a „nápravných“ daních. V trestním zákoníku se zakazuje, a v občanském zákoníku se stanovují pokuty. V rámci právního konceptu se vyskytují dvě možnosti:

1. *Ex post facto* – subjekt B je v pozici stěžovatele a zkoumá se právní odpovědnost subjektů A a C.

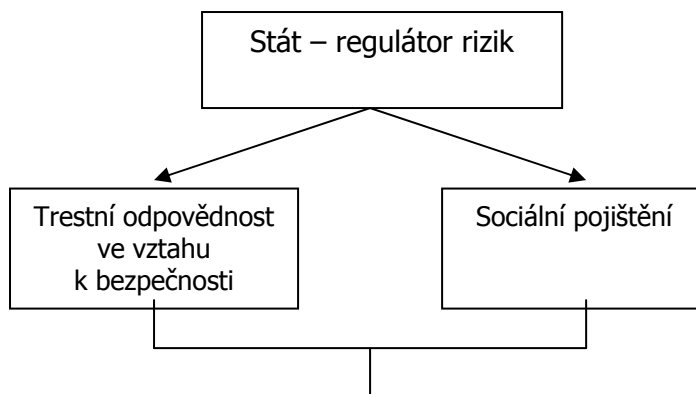
2. *Ex ante facto* – jedná se o případ jakési prevence, protože se analyzují subjekty A a C, zda svými akcemi neohrožují ostatní – známé či neznámé. Zkoumá se morální odpovědnost.

Z těchto dvou situací přirozeně vyplývá důležitý závěr pro analýzu rizik:

Odpovědnost by neměla být omezena jen na aktuálně známé důsledky, jelikož jejich znalost je vždy omezená. Projevy chování nositelů rizika představují vnučené riziko pro ostatní, protože se mohou porušovat morální práva jiných.

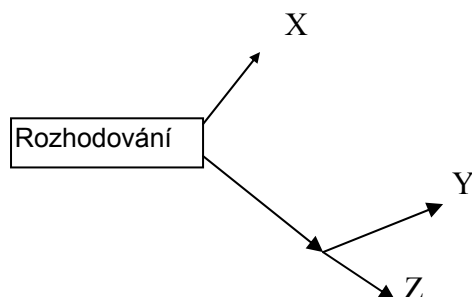
Právní koncept rizika je také důležitý v souvislosti s tržními vztahy. Podniky svými rozhodnutími způsobují znečišťování životního prostředí, nebo vyrábějí produkty, které mohou ovlivňovat zdravotní stav lidí. Trh jako takový však neodškodňuje oběti těchto škodlivých vlivů. Proto musí zasahovat stát jako regulátor rizik.

Zákony ovlivňují rizika, ale účinně je nekompensují.

Poskytují kompenzace, ale nepobízejí k vyhýbání se mimořádným událostem

Ekonomický koncept nepočítá s odpovědností, protože se rozhoduje jen na základě minimalizace ztrát nebo maximalizace ekonomického užitku, jenž však nevyjadřuje veřejné blaho. Ekonomický koncept popisuje schéma:

Kde X,Y,Z jsou důsledky rozhodnutí R

Kromě právního a ekonomického konceptu se používá *psychometrický* přístup k riziku zabývající se hledáním poznávacích, pocitových a socio-demografických determinant postojů k riziku. Psychometrický způsob formuluje především

emocionální faktory vnímání rizika. Základním problémem tohoto přístupu je snaha o hodnotově nezávislé a objektivní riziko.

Další přístup, přístup *sociálních procesů* vychází z předpokladu, že riziko a technologie jsou spíše sociálními procesy. Tento přístup ignoruje „realnost“ rizika.

Tradiční, technický přístup k riziku, který se blíží ekonomickému pojetí, předpokládá, že riziko je *v technologii*. Tradiční přístup však zcela pomíjí jak etické aspekty (požadavky veřejnosti), tak i aspekty politické (kdo nese odpovědnost za rizika).

Slabinou práce s rizikem je obecně skutečnost, že vždy musí být určitá představa nebo povědomí o povaze rizika, protože existují tyto případy:

- *riziko je definovatelné a poznatelné* – rozpoznatelné riziko
- *riziko je definovatelné a nepoznatelné* – hypotetické riziko

Znalost konceptu rizika není samoúčelná, jelikož hraje důležitou roli v interpretaci rizika a návrhu opatření. Převládá-li ekonomický koncept, lze se pohříchu setkat s tvrzením o právu individuálních zájmů a o právu riskovat, a také s tím, že firmy nechtějí investovat do bezpečnostních opatření. Právní koncept se naopak snaží o to, aby riziko bylo pro všechny pokud možno stejné.

?

Otázka:

1. Vysvětlete pojem „riziko“. Jaké jsou možnosti jeho předvídání a kvantifikace?